

A viták békés rendezése

Szerző: KIRS Eszter

Affiliáció: egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai és Nemzetközi Jogi Intézet; Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Nemzetközi Tanulmányok Intézet, jogi előadó, Magyar Helsinki Bizottság

Rovat: Nemzetközi jog

Rovatszerkesztő: Sulyok Gábor

Lezárás dátuma: 2017.12.13

Idézési javaslat: KIRS Eszter: „A viták békés rendezése” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/vitak-bekes-rendezese> (2017). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18]

Az államok kötelesek törekedni a közöttük fennálló nemzetközi jogviták békés rendezésére. Nem eredmény-, hanem tevési kötelezettség ez, melynek eleget tehetnek informális és intézményesített vitarendezési eszközök igénybevételével. A vitarendezés klasszikus és egyben legjelentősebb formája a vitában részes államok közötti tárgyalás. A diplomáciai tárgyalások nem valamiféle kezdeti fázist jelentenek a vitarendezés folyamatában, hanem önálló vitarendezési eszközt nyújtanak, amely a vitarendezés bármelyik fázisában elérhető a felek számára. Harmadik, semleges fél (állam vagy nem állami szereplő) közreműködése esetén annak a felek által meghatározott hatáskörétől függően kerülhet sor jószolgáltatásra, békéltetésre, ténymegállapításra és közvetítésre. A nem bírói vitarendezési módokon kívül pedig mára már a nemzetközi bírói fórumok széles köre fogadja be az államok közötti peres eljárásokat.

Tartalomjegyzék

- 1. A nemzetközi jogvita fogalma és a békés vitarendezés kötelezettsége**
- 2. A nem bírói vitarendezés módjai**
 - 2.1. Tárgyalás diplomáciai úton
 - 2.2. Jószolgáltatás és közvetítés
 - 2.3. Ténymegállapítás és békéltetés
 - 2.4. A nemzetközi szervezetek szerepe a békés vitarendezésben
- 3. A bírói vitarendezésről**
- 4. JEGYZETEK**

1. A nemzetközi jogvita fogalma és a békés vitarendezés kötelezettsége

[1] A nemzetközi jogvita két vagy több állam között érdemi, ténybeli vagy jogi kérdésben fennálló véleménykülönbség és a vitában álló felek érdekeinek és álláspontjának összeütközése.^[1] A jogvita abban az esetben áll fenn és keletkeztetheti vitarendezés tárgyát, ha az objektív körülmények alapján

megállapítható, hogy az érdemi álláspontkülönbség létezik, tehát nem elegendő hozzá, hogy egy fél állítja annak létezését.^[2] A nemzetközi jogvitára értelemszerűen jellemző a politikai színezet. A vitában álló államokat nyilvánvalóan saját gazdasági, politikai érdekeik motiválják álláspontjuk megfogalmazása során, a vitának a nemzetközi jog színterére való terelése ad lehetőséget arra, hogy a fennálló nemzetközi jogi normák keretei között dőljön el, a nemzetközi vitarendezés a vita egyfajta racionalizálására nyújt lehetőséget.^[3]

[2] Nemzetközi jogvita jellemzően két esetben keletkezik: valamely állam felételezett nemzetközi jogi kötelezettségzegése vagy valamely terület vagy természeti erőforrás hovatartozása felőli véleménykülönbség esetén. Az államok közötti területi jogviták különleges jellemzőkkel bírnak, mivel különösen érzékeny stratégiai és társadalmi értékeket, érdekeket érintenek. Egy terület hovatartozása feletti vitából eredő határvillongások, fegyveres összeütközések jelentős hatást gyakorolhatnak a vitában álló két szomszédos állam közrendjére, az érintett régió biztonságára, éppen ezért a nemzetközi béke és biztonság potenciális veszélyeztetésének megelőzése kiemelt békés vitarendezési kötelezettséget ró a vitában álló felekre. A határviták érinthetik a helyben lakók etnikai hovatartozásbeli és történelmi kötelekeit, és előfordul, hogy a nemzetközi vitarendezés néhány évvel az érintett területet érintő fegyveres konfliktust követően zajlik, ezzel különösen érzékeny tárgyalási helyzetet teremtve.^[4]

[3] A nemzetközi jogviták békés rendezése nem pusztán lehetőségként, de kötelezettségként jelenik meg a nemzetközi jog normarendszerében. A nemzetközi közösség növekedése, az uratlan területek és a természeti kincsek korlátozott volta magában hordozta annak valószínűségét, hogy a nemzetközi jogviták egyre gyakrabban állítják kihívás elé a békére törekvő államokat. A második világháború tapasztalatai pedig egyértelművé tették, hogy a jogviták fegyveres erőszakkal történő lezárásának gyakorlata sötét és önpusztító jövővel járhat a nemzetközi közösség életében. Az [->Egyesült Nemzetek Szervezete](#) (ENSZ) Alapokmányában éppen ezért különös hangsúlyt kapott az erőszak alkalmazásának tilalmán kívül ([->az erőszak tilalma](#)) az államok arra vonatkozó kötelezettsége, hogy törekedjenek vitáikat békés eszközökkel rendezni, hogy ily módon elejét vegyék a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésének.^[5]

[4] A viták békés rendezésének elvét megerősítette az ENSZ Közgyűlés 25. ülésén, 1970-ben elfogadott 2625. számú határozat az államok közötti baráti kapcsolat és együttműködés nemzetközi jogi elveiről. A határozat több vitarendezési lehetőségre hívja fel a tagállamok figyelmét: a tárgyalás, ténymegállapítás, közvetítés, békéltetés, választottbíráskodás, állandó nemzetközi bírászkodás ([->nemzetközi bírászkodás](#)) és a regionális szervezetek közreműködésének lehetőségére. Az alapelv nem arra keletkeztet kötelezettséget, hogy a vitában részes felek sikerrel járjanak a javasolt vitarendezési eszközök révén és lezárják a vitát egyik vagy másik fél javára. Így húzódhatnak el akár évtizedekig érzékeny, nehezen tisztázható kérdésekben fennálló jogviták, mint az Argentína és az Egyesült Királyság között a Falkland-szigetek hovatartozásáról szóló vita.^[6] A viták békés rendezésének alapelve nem eredmény-, hanem tevési kötelezettséget takar, azaz ha nem sikerül végleges megállapodásra jutniuk, abban az esetben is folytatniuk kell a békés egyeztetést egyéb, általuk alkalmasnak tartott eszközökkel.^[7] Irrealisztikus is lenne a vitarendezés eredményességét számon kérni bármely államon, hiszen az a vitában álló összes félén múlik. Másfelől minden szükséges lépést meg kell tenni annak érdekében, hogy a jogvita eszkalálódása ne vezethessen a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetéséhez.

2. A nem bírói vitarendezés módjai

[5] Az államok közötti jogviták békés rendezését szolgáló lehetséges vitarendezési eszközök, a tárgyalás, a ténymegállapítás, a nemzetközi vizsgálóbizottságok, a közvetítés és a jószolgálat már az 1907. évi békekonferencián elfogadott univerzális, minden államra nézve kötelező I. hágai egyezményben is szerepelnek.^[8] A nem bírói vitarendezési módok egyértelmű előnye a pereskedéssel szemben a jogvitában részes feleknek az eszközök kiválasztásához nyújtott szabadság, a nyilvánosság

kizárásának lehetősége, valamint az alacsonyabb költségek.

2.1. Tárgyalás diplomáciai úton

[6] A vitarendezésre irányuló tárgyalásokon csak a jogvitában részes felek vesznek részt, azok menetét, előrehaladását kizárólag és közvetlenül a jogvitában részes felek határozzák meg, és általában véve diplomáciai csatornákon zajlanak. A tárgyalások résztvevői az egyes államok oldalán lehetnek államfők, kormányfők, a kormány magasabb és alacsonyabb szintű tisztviselői, diplomáciai missziók vezetői vagy megfelelő meghatalmazással rendelkező diplomáciai képviselők. Ideális esetben az államok tárgyalások útján rendezik jogvitáikat; ahogy azt az Állandó Nemzetközi Bíróság (->nemzetközi bíraskodás ->nemzetközi bíróságok döntései) több döntésében hangsúlyozta, a bírói vitarendezés csak pótlása a jogviták közvetlen és baráti, a felek között zajló rendezésének, és a bírói vitarendezés esetén is kiemelkedő a jelentőségük a diplomáciai tárgyalásoknak, hiszen ezek nyújtanak lehetőséget a jogvita körvonalainak azonosítására.^[9]

[7] A Nemzetközi Bíróság értelmezésében éppen a jogvita konkrét kérdéséről folytatott diplomáciai tárgyalások lehetnek annak bizonyítékai, hogy a jogvitában részes felek eleget tettek a viták békés rendezésére irányuló tevési kötelezettségüknek, hiszen ezzel már a bírósághoz fordulásukat megelőzően is törekedtek a vitájuk békés eszközökkel való rendezésére. Központi kérdéssé vált ez a követelmény a Grúzia és Oroszország közötti jogvitában, amely a faji megkülönböztetés minden fajtájának tilalmáról szóló nemzetközi egyezmény alkalmazásáról szólt. A vitában álló felek körbejárták érveikkel az egyezménybeli kompromisszumos klauzulát magában foglaló 22. cikk jelentését, mind a nyelvtani értelmezést, mind a szerződés céljának és előkészítő iratainak vizsgálatát alkalmazva (->nemzetközi szerződések). A 22. cikk szerint a részes felek között az egyezménnyel kapcsolatban felmerülő jogvitákat (egyéb vitarendezési módszerben való megállapodás hiányában) a Nemzetközi Bíróság elé kell utalni, ha azt „tárgyalás útján vagy az Egyezményben kifejezetten előírt eljárások útján” nem rendezik.^[10] Oroszország a francia nyelvi változat befejezett jövő igeidejére hivatkozva érvelt amellett, hogy az idézett fordulat nem a Nemzetközi Bíróság előtti peres eljárás *melletti* opcióra utal, hanem egy konkrét lépésre, nevezetesen a vitarendezés tárgyalások útján történő rendezési kísérletére irányuló kötelezettségre, amely előfeltétele a bíróság joghatóságának. Álláspontja szerint tehát Grúziának tárgyalásokat kellett volna kezdeményeznie a 2008-as grúz-orosz fegyveres konfliktus idején, hogy ezek során rendezzék a grúz lakossággal szemben foganatosított diszkriminatív intézkedésekkel kapcsolatos vitát. Ezzel szemben Grúzia álláspontja szerint az egyezmény szövegezői nem véletlenül tartózkodtak a tárgyalások egyértelmű előfeltételként való kikötésétől, hiszen nem irányult erre az akaratuk.

[8] A Nemzetközi Bíróság osztotta a grúz fél nézeteit abban, hogy joghatóságának nem előfeltétele formális tárgyalások lefolytatása. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a vita tárgyalások útján történő rendezésére tett kísérlet már előfeltételnek tekinthető. Felhívta arra is a figyelmet, hogy a kompromisszumos klauzulákban (->nemzetközi bíraskodás) gyakran szereplő fordulat a tárgyalásokra való hasonló utalás, mégpedig a tárgyalásnak a vitarendezésben betöltött hasznos funkciója miatt.^[11] Végül következtetésében a Nemzetközi Bíróság hiányolta annak bizonyítását, hogy effektív tárgyalási kísérletek feneklettek meg, eredménytelenné téve a vita nem bírói úton történő rendezését.^[12] Ezt a megközelítést a különvéleményt megfogalmazó bírák a két állam közötti viszony politikai kontextusában irrealisztikusnak és a szerződés félreértelmezésének minősítették. A Nigéria és Kamerun közötti határok megállapítására irányuló peres eljárásban 1998-ban hozott előzetes döntésében egyértelműen fogalmazott a Nemzetközi Bíróság: a diplomáciai tárgyalások kimerítése általában véve nem kezelhető a bíróság joghatóságának előfeltételeként. A grúz-orosz jogvitában ítélező, különvéleményt megfogalmazó bírák szerint ez a hosszú ideje fennálló megközelítés, annak ellentmondó döntés nem született, aminek a többségi véleményben is tükröződnie kellett volna.^[13] Ugyanakkor bizonyos, hogy amennyiben egy nemzetközi szerződés kompromisszumos klauzulája kifejezetten tartalmazza előfeltételként a tárgyalásokat, az a

Nemzetközi Bíróság értelmezésében nem merülhet ki pusztán formalitásban, hanem tényleges és jóhiszemű kezdeményezéseknek kell mutatkozniuk a felek oldalán a vita tárgyalások útján történő rendezési kísérletére.

[9] A formális tárgyalások lebonyolítása nem előfeltétele a Nemzetközi Bíróság joghatóságának (hacsak azt a releváns kompromisszumos klauzula kifejezetten ki nem köti). Ellenben az érdemi tárgyalásoknak a vitarendezésben betöltött funkciói egy nemzetközi bírói fórum előtti eljárás során (és persze azon kívül is) jelentősek: a másik fél értesítése a vitás helyzet fennállásáról, a jogvita tárgyának a felek általi azonosítása, esély a peren kívüli megegyezésre, a jogvitára esetlegesen kiterjedő bírósági hatáskör egyértelmű körvonalazása. A tárgyalások nem csupán egy kezdeti szakaszt jelentenek a vitarendezési folyamatban az egyéb vitarendezési módok igénybevétele előtt, hanem a legalapvetőbb és legjelentősebb vitarendezési eszközként szolgálnak, amelyet a vitában részes államok bármikor alkalmazhatnak, akár más, az ügyben folyamatban lévő egyéb vitarendezési eljárással egy időben. Például amellet, hogy eljárás van folyamatban az ügyekben egy békéltető testület előtt, folytathatják a kétoldalú tárgyalásokat a gyors vitarendezés érdekében.

[10] A diplomáciai tárgyalások sikere függ attól, hogy a nemzetközi kötelezettségszegés az állam kormányától ered-e, vagy pedig az államhatalom alacsonyabb végrehajtási vagy igazságszolgáltatási szintjén zajlik az egyeztetés. Eredményesebb lehet, ha a tárgyalások kormányközi szinten zajlanak, hiszen az alacsonyabb szintű, korlátozott meghatalmazással rendelkező kormány- vagy diplomáciai képviselők közötti egyeztetés nem vezethet azonnali megegyezéshez. A felső szinteken zajló tárgyalások hatékonyságának pedig elengedhetetlen feltétele a gondos szakmai előkészítés.^[14] Az eredményes tárgyalás útján történő vitarendezésre jó példa a közelmúltból az 1999. május 7-i NATO-bombázás esete, melyben a belgrádi kínai nagykövetséget ért találat következtében három kínai állampolgár meghalt, és húsz körül volt a sebesültek száma. 1999. július 30-án a kétoldalú tárgyalások eredményeként megállapodott az Egyesült Államok és Kína kormánya, melynek értelmében az Egyesült Államok összesen négy és fél millió amerikai dollárt fizetett kártérítésként az áldozatok családjá számára, Kína pedig lemondott minden további követelésről a sérülések és halálesetek kapcsán. Öt további bilaterális tárgyalási kört követően 1999. december 16-án két további megállapodás született, részben a Kína diplomáciai képviseletéhez tartozó épületekben esett károk tárgyában (ezekért az Egyesült Államok 28 millió amerikai dollár kártérítést fizetett), részben pedig az amerikai követelések ügyében azért a károkért, amelyeket az amerikai diplomáciai misszió épületeiben okoztak a kínai demonstrációk (a kínai kormány kártérítésként 2,87 millió amerikai dollár megfizetését vállalta).^[15]

[11] Amikor a vita teljes körű és végleges rendezésére aktuálisan nincs kilátás, a tárgyalások irányulhatnak részleges vitarendezésre, a vitában részes felek ideiglenes megállapodásra, *modus vivendi* (->nemzetközi szerződések) juthatnak, tisztázva a legsürgetőbb kérdéseket, egy későbbi időpontra halasztva a vita minden elemének érdemi eldöntését, esetlegesen egyéb vitarendezési mechanizmusokra bízva azt.^[16]

2.2. Jószolgálat és közvetítés

[12] Mind a jószolgálat, mind a közvetítés esetén kibővül a vitarendezésben részt vevő felek köre. A nemzetközi jogvitában álló államokon kívül releváns szereplővé válik egy harmadik, semleges fél, amelyik közbenjár a vitarendezés elősegítése érdekében. Mindkét esetben szükség van a jogvitában álló államok hozzájárulására, hogy a harmadik fél elláthassa jószolgálati vagy közvetítői teendőit. Ennek nyilvánvaló előfeltétele, hogy a harmadik fél pártatlan legyen, és élvezze a vitában részes mindkét fél bizalmát. A semleges harmadik állam felajánlhatja jószolgálatát vagy közvetítését a vitában részes felek közötti ellenségeskedések folyamán is, ezt egyik fél sem tekintheti barátságtalan tettnek.^[17]

[13] A szakértői olvasatok megoszlanak arról, hogy e két nem bírói vitarendezési eszköz élesen és egyértelműen elkülöníthető-e,^[18] vagy a jószolgálat a közvetítés egy válfajának tekinthető.^[19] A

jószolgálat funkciójáról azonban megegyeznek az álláspontok: az egymással diplomáciai kapcsolatban nem álló felek közötti kommunikáció lehetővé tétele és működtetése a vitarendezés során. A jószolgálatot teljesítő fél megteremti a tárgyalások lehetőségét, azonban nem avatkozik be érdemben. A jószolgálatot teljesítő lehet egy semleges harmadik állam, egy nemzetközi szervezet tisztviselője, de akár egy nem kormányzati szervezet is (például fegyveres konfliktusok esetén a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága gyakran teljesít jószolgálatot a konfliktusban részes felek között); felajánlhatja közreműködését saját kezdeményezéssel, de erre felkérheti a jogvitában részes egyik vagy akár mindkét fél is. Kommunikálja a felek nyilatkozatait mindkét irányban, valamint megteremti a közvetlen tárgyalás lehetőségét.

[14] Az ENSZ főtitkára gyakran helyezkedik ebbe a pozícióba, hogy elősegítse a tagállamok közötti viták rendezését. Az ENSZ veszélyekkel, kihívásokkal és változásokkal foglalkozó magas szintű munkacsoportjának 2004-es, „Biztonságosabb világ: közös felelősségünk” című jelentése nyomatékosította, hogy a tagállamoknak nyitottnak kell lenniük a nem bírói vitarendezési technikákra, megfelelő szakértelemmel rendelkező, tapasztalt, regionális szinten elismert követek és közvetítők jelölésével, hogy azok elősegíthessék a viták feloldását.^[20]

[15] A jószolgálattal szemben a közvetítés esetén a vitarendezést elősegítő harmadik szereplőt feljogosítják a jogvitában részes felek, hogy tegyen érdemi javaslatot a vita feloldására. Javaslatai nem kötelező erejűek, a felek döntési mozgástere abszolút marad a megfontolást illetően. A felek nem vállalnak kötelezettséget a javaslatok elfogadására, ellenkező esetben választottbíráskodásról lenne szó (->nemzetközi bíráskodás). A közvetítő nem végez önálló vizsgálatot a tényekre nézve, a felektől kapott információk alapján teszi meg javaslatait. A közvetítői eljárás általában informális és bizalmas keretek között zajlik, szemben a bíróságok előtti peres eljárással.

[16] Az Irán és az Egyesült Államok között 1979-ben a teheráni amerikai diplomáciai misszió épületének elfoglalása és az ott tartózkodók túszul ejtése nyomán kialakult vitában a diplomáciai kapcsolataikat felszámoló két ország nevében Svájc és Algéria teljesített közvetítői szolgálatot. A túszok szabadon bocsátására irányuló amerikai, valamint a beavatkozás tilalmának tiszteletben tartására és a sah vagyonának visszaszolgáltatására irányuló iráni követelésekre vonatkozó üzeneteket Algéria közvetítette a két fél között. Ezen túl a felek rendelkezésére bocsátotta központi bankja szolgálatait a két állam között a vitarendezést szolgáló pénzmozgás végrehajtására. 1981. január 19-én egy Algéria által kibocsátott deklaráció formájában állapodtak meg a felek, mivel Irán nem volt hajlandó aláírni egy közvetlen bilaterális nemzetközi szerződést. A vitában részes mindkét fél megerősítette az Algéria által hozott nyilatkozatot, ami a vita sikeres lezárását jelentette.^[21]

[17] Közvetítői eljárás teremthet lehetőséget területi viták rendezésére is. 1978-ban Argentína egy kormányváltást követően semmisnek minősítette a maga részéről a Chilével fennálló, a Beagle-csatornát érintő határvitájukban 1977-ben hozott választottbírási döntést. Ezt követően II. János Pál pápa igyekezett közvetíteni a vitában álló két fél között. Az 1984-ben mindkét fél által aláírt, a békéről és a baráti kapcsolatokról szóló szerződésben a pápa érdemi javaslatainak figyelembevételével rögzítették a köztük húzódó határvonalat.^[22]

[18] Egy másik esetben, az Ecuador és Peru között a második világháborút követően évtizedekig húzódó, több alkalommal fegyveres konfliktussá eszkalálódott jogvita egy 48 mérföld hosszú határszakaszon végighúzódnó dzsungel hovatartozásáról szólt, amely a két ország közötti 1050 mérföldes határon helyezkedett el. Három éven keresztül közvetített a két fél között Argentína, Brazília, Chile és az Egyesült Államok, mire 1998-ra egy kölcsönös kompromisszumokon alapuló megállapodás született.^[23]

2.3. Ténymegállapítás és békéltetés

[19] Ha a nemzetközi jogvitában releváns tények felől sem egyezik a felek álláspontja, nemzetközi

vizsgálóbizottságot állíthatnak fel azok tisztázása érdekében. A ténymegállapítást célzó vizsgálóbizottságok intézménye az 1899. és 1907. évi hágai békekonzferenciák teremtménye. A vizsgálóbizottság működése egyfajta nyugvási periódust biztosít a felek közötti parázs vitában, csökkentve az ellenintézkedések és a nemzetközi béke megszegésének esélyét. Másfelől a bizottság által megállapított következtetések, a felek ellentétes álláspontja tárgyát képező tények objektív értékelése közvetlenül segíti elő a vita feloldását.^[24]

[20] A vizsgálóbizottságokra vonatkozó normatív környezet fejlődésében jelentős szerepet játszottak a XX. század elején a doggerbanki incidens nyomán született tanulságok. 1904. október 21-én orosz hadihajók – a Japánnal fennálló konfliktusban a Balti-tenger irányából a Távol-Keletre hajózva – elsüllyesztettek a brit halászflojtához tartozó, kivilágítatlan hajókat az Északi-tengeren. Az orosz fél állítása szerint azt feltételezték, hogy a japán hadiflojtához tartozó hajókat támadtak. A konfliktus eszkalálódásának elejét véve beavatkozott Franciaország, meggyőzve az orosz és brit felet egy vizsgálóbizottság felállításáról. Így jött létre a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1899. hágai egyezmény alapján egy öttagú vizsgálóbizottság francia, brit, orosz, amerikai és osztrák–magyar admirálisok részvételével. Két hónapnyi működése során a vizsgálóbizottság meghallgatta a feleket és a tanúkat, majd arra a következtetésre jutott, hogy az eset konkrét körülményei fényében az orosz félnek nem lehetett észszerű magyarázata a tűzparancsra. Oroszország a döntés következtében 65 000 font kártérítést fizetett.^[25] Az eset kapcsán szerzett tapasztalatok hatással voltak az 1907. évi hágai egyezmény szövegezésére; abban már részletes szabályok szerepelnek a vizsgálóbizottságok működésével kapcsolatban, azok létrehozására, a tanú- és szakértő-kihallgatási módszerekre, a jegyzőkönyvezésre és az eljárás egyéb aspektusaira vonatkozóan.^[26]

[21] A nemzetközi fegyveres konfliktusok esetére speciális normatív és intézményi kereteket alkotott az 1949. évi genfi egyezményekhez fűzött 1977. évi I. genfi kiegészítő jegyzőkönyv (->a fegyveres összeütközések joga, nemzetközi humanitárius jog).^[27] A jegyzőkönyv rendelkezései nyomán 1991-ben állították fel hivatalosan a tizenöt fős Nemzetközi Ténymegállapító Bizottságot, amely a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértése eseteinek kivizsgálására hivatott. A bizottság a hatáskörét szabályozó normatív keretek alapján azonban nem nevezhető tisztán a ténymegállapítást szolgáló testületnek, hiszen kvázi közvetítőként érdemi javaslatot is tehet az ellenségeskedésekben részt vevő feleknek a humanitárius jog érvényesítésére. Ugyanakkor az államok és a közöttük fennálló vitában közvetítő nemzetközi szervezetek máig vonakodnak igénybe venni a bizottság szolgálatait. A nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok súlyos megsértésével járó incidensek esetén előnyben részesítik az eseti vizsgálóbizottságok felállítását ahelyett, hogy a bizottságra testálnák a releváns körülmények feltárásának feladatát.^[28]

[22] A vizsgálóbizottságok intézményi kereteihez hasonló módon zajlik az 1928. évi genfi általános akta által bevezetett békéltetés, más néven egyeztetés folyamata, hiszen a jogvitában részes államok döntése alapján áll fel egy békéltető, illetve egyeztető testület. Másfelől a vizsgálóbizottságokkal szemben a békéltető bizottságok mandátuma szélesebb körű, a vita rendezésére irányuló érdemi javaslatokat is megfogalmazznak. Az esettel kapcsolatos információkat begyűjtik, akár ténymegállapítás útján, és ezek alapján körvonalaznak egy lehetséges megállapodást, amely ugyan nem kötelezi a feleket (hiszen nem bírói testületről van szó), de ideális esetben alaposan megfontolják azt. Az állami érdekeket érzékenyen érintő jogvitákban az érintett államok nem részesítik előnyben a békéltető bizottságok felállításának megoldását, de általában véve is kijelenthető, hogy nem jellemzők az eseti békéltető testületeket felállító kétoldalú megállapodások.^[29] Megelőző precedensek hiányában nem kiszámítható a döntésük, nem költségkímélő megoldás, és a bizottsági ajánlások háttérben általában nem húzódik azok követését elősegítő autoritás, így nem szolgálnak vonzó perspektívával az intézményesített mechanizmusok, például a választottbíráskodás mellett.^[30]

2.4. A nemzetközi szervezetek szerepe a békés vitarendezésben

[23] A nemzetközi viták békés rendezésének elősegítése prioritást élvez mind az univerzális, mind a regionális szinten működő nemzetközi szervezetek esetében. A Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya értelmében a tagállamok felhívhatták a szervezet két legfőbb szerve, a Közgyűlés és a Tanács figyelmét a nemzetközi békét potenciálisan veszélyeztető vitákra, például határincidensekre, amelyekben e fő szervek ajánlásokat alkottak a vita rendezésére. Ha a vitában részes felek elfogadták a Tanács ajánlását, az háborúindítási tilalom formájában kötötte őket.^[31] A Nemzetek Szövetsége égisze alatt 1928-ban született a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló általános akta,^[32] valamint a szervezet fennállása alatt közel kétszáz, a békéltetésről és egyéb nem bírói vitarendezési eljárásról szóló szerződést kötöttek.^[33]

[24] Az ENSZ Alapokmányának a viszályok békés rendezéséről szóló VI. fejezete és a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló manilai nyilatkozat^[34] értelmében amennyiben nem sikerül a jogvitát rendezni bilaterális keretek között vagy regionális szervezetek közreműködésével, elsősorban a Biztonsági Tanács működik közre a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetését potenciálisan eredményező viták rendezésében. Teszi ezt vagy hivatalból, vagy a tagállamok kezdeményezésére. A Közgyűlés abban az esetben teremthet fórumot a vitarendezésre, ha az adott ügy nem szerepel a Biztonsági Tanács napirendjén. Az ENSZ e két fő szerve felkérésére jár el közvetítőként a főtitkár, és hivatalból indított eljárásáról köteles beszámolni a Biztonsági Tanácsnak.^[35] Az ENSZ szervei ajánlásokat fogalmazhatnak meg a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésével nem járó vitarendezési helyzetben, kivéve, ha egy nemzetközi szerződés alapján egy vita végleges rendezésére kapnak felkérést. Azonban ebben az esetben is könnyen utólagos állami ellenvetés tárgyát képezheti a döntés kötelező ereje.^[36] Vitatható helyzetet teremthet az is, amikor a Biztonsági Tanács az Alapokmány VII. fejezete alapján a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása, megőrzése érdekében hoz kötelező erejű, a határok megállapítására irányuló határozatot, mint ahogy azt Irak és Kuvait esetében tette azzal az észszerű indokkal, hogy az iraki fegyveres erőknek a kuvaiti területekről kollektív önvédelem (->az erőszak tilalma) keretében történt kizorítását követően – a jövőbeli ütközések megelőzése érdekében – szükséges a határok rögzítése.^[37] Bár gyakorlatilag az 1963-as határokat állította vissza, vitathatóvá tette az eljárást a felek egyértelmű felhatalmazásának és egy vonatkozó bírói döntésnek a hiánya.^[38] Nyilvánvaló lehetőségként állna a Biztonsági Tanács rendelkezésére hasonló esetekben, amikor jogi természetű kérdés merül fel, a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményezési eljárásának igénybevétele, azonban a gyakorlatban ez ritkán alkalmazott megoldás, és egyes államok magát a VI. fejezetet is a VII. fejezet alkalmazása előszobájának tekintik.^[39]

[25] Az ENSZ Közgyűlése a nemzetközi béke és biztonság fenntartása területén végzett ténymegállapításról szóló határozattal^[40] erősítette meg a ténymegállapítás intézményét, javasolva a vitában részes államoknak a vizsgálóbizottságok felállításának gyakorlatát a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében, a főtitkár és az általa kijelölt személyek közreműködésével. Ezen túl békéltetőbizottsági modellmegállapodást ajánlott a tagállamok figyelmébe, mely szerint három- vagy ötfős, ENSZ-tisztviselők közreműködésével eljáró testület segítheti elő a vitarendezést bizalmas jellegű eljárás során.^[41]

[26] Az ENSZ mellett számos regionális szinten működő nemzetközi szervezet nyújt intézményesített kereteket a nemzetközi jogviták rendezésére. Az Afrikai Egységszervezet Alapokmányához 1964-ben fűzött kiegészítő jegyzőkönyv létrehozta a Közvetítés, Békéltetés és Választottbíráskodás Bizottságát, amely állandóan elérhető fórumot biztosít a vitarendezésre. Ugyanakkor joghatósága nem vált kötelezővé a tagállamokra nézve, amelyek e fórum helyett mindmáig előnyben részesítik vitáikban a szervezeten belül zajló, informális egyeztetéseket, valamint az eseti jelleggel felállított békéltető bizottságokat. Az Amerikai Államok Szervezete (AÁSZ) égisze alatt 1948-ban Bogotában fogadták el a békés vitarendezés amerikai szerződését, amely részletesen szabályozza a különböző vitarendezési eljárásokat. A gyakorlatban az AÁSZ tagállamai előszeretettel rendezik vitáikat a szervezet tanácsának segédszerveként működő Békés

Vitarendezés Amerika-közi Bizottsága előtt. Az Arab Liga keretei között nem létezik formalizált vitarendezési intézmény- és eljárásrendszer, elsősorban az informális békéltető eljárások jellemzők.^[42] Az európai régió államait ezzel szemben több nemzetközi szervezet sarkallja a viták békés rendezésére és nyújt ehhez intézményi támogatást. A NATO-n túl, melynek keretein belül kezdeményezhető jószolgálat, közvetítés, békéltetés és választottbírói eljárás, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Európa Tanács^[43] is intézményi kereteket biztosít a tagállamok közötti nem bírói vitarendezés céljára.

[27] A regionális szervezetek vitarendezésben való közreműködése azzal az előnnyel jár, hogy az eset körülményeinek részleteivel jó eséllyel tisztában van a közvetítő szerv, ugyanakkor előfordulhat, hogy a vita kapcsán rögzült véleménnyel rendelkezik. Következésképpen a vita részleteinek megállapítását kimerítően elvégezheti, azonban nehezebben találhat megoldási javaslatokat a felek álláspontjának közelítésére. Ebből adódóan célravezetőbb lehet érzékeny regionális érdekeket érintő területi vitákat a regionális szervezetekhez fordulás helyett univerzális szinten rendezni, akár a Nemzetközi Bíróság előtt, ezzel biztosítva a döntéshozónak a pártatlanságot megalapozó távolságát a jogvitától.^[44]

3. A bírói vitarendezésről

[28] A nem bírói vitarendezési módok mellett mára a nemzetközi bírói fórumok széles köre fogadja be az államok közötti peres eljárásokat. Az *ad hoc* választottbíróóságok mellett a XX. században a nemzetközi közösség több állandó nemzetközi bírói fórumot életre hívott: az Állandó Választottbíróóság, a Nemzetek Szövetsége idején működő Állandó Nemzetközi Bíróság és az annak hivatását megöröklő Nemzetközi Bíróság általános hatáskörrel bír. Az államok közötti viták békés rendezése intézményrendszerének egésze magában foglalja az e bírói fórumok előtt zajló peres eljárásokat is (->nemzetközi bírászkodás).

4. JEGYZETEK

[1] *Case concerning the Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. United Kingdom)*, Judgment of 30 August 1924, P.C.I.J. Series A. No. 2, 1924, para. 19.

[2] Az Ausztrália, Új-Zéland és Franciaország között a Franciaország által végzett nukleáris kísérletekről szóló peres eljárást például megszüntette a Nemzetközi Bíróság 1974-ben, mivel Franciaország vállalta, hogy felhagy erre irányuló tevékenységével, így a nemzetközi jogvita megszűnt létezni. *Case concerning Nuclear Tests (Australia v. France)*, Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports, 1974, para. 55.

[3] KARDOS Gábor: „A vitarendezés nem bírói útjai” in KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*, Budapest, Complex, 2014, 687–688.

[4] A Bakassi-félsziget hovatartozása feletti vita az 1980–90-es évek folyamán fegyveres összeütközések sorozatához vezetett Nigéria és Kamerun között. Közvetlenül ezt követően, 1994-ben került az ügy a Nemzetközi Bíróság elé. *Case concerning the Land and Maritime Boundary between*

Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria), Preliminary objections, Judgment of 11 June 1998, I.C.J. Reports, 1998. Az Eritrea és Etiópia ügyében felállított választottbíróóság előtt 2000-ben indult eljárás, a két ország közötti fegyveres konfliktus lezárásának évében, hasonlóképpen az India és Pakisztán közötti nyugati határról szóló jogvitához, melyben a fegyveres ellenségeskedések évében, 1965-ben felállított választottbíróóság járt el. *Case concerning the Indo-Pakistan Western Boundary, Rann of Kutch (India v. Pakistan)*, Arbitral Award of 1968, *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XVII, 1968.

[5] *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya*, 2. cikk 3. §. Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

[6] Az 1982. évi Falkland-szigeteki fegyveres konfliktus óta fennálló vita nyomán 2013-ban hiába szavazott a helyi, többségében brit származású lakosság több mint 90%-a az Egyesült Királysághoz tartozás mellett, azt Argentína máig nem fogadja el.

[7] *Declaration in Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, G.A. Res. 2625 (XXV), 27th plenary mtg., U.N. Doc. A/RES/25/2625 (1970).

[8] 1907. évi I. hágai egyezmény. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvénycikk a nemzetközi viszályok békés elintézéséről szóló, Hágában 1907. október 28-án kelt szerződés kihirdetéséről.

[9] *Case concerning the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (France v. Russian Switzerland)*, Order of 19 August 1929, P.C.I.J. Series A. No. 22, 1929, para. 8.; *Case concerning the Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. United Kingdom)* (1. j.) para. 27.

[10] 1965. évi New York-i egyezmény, 22. cikk. Kihirdette: 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló, New Yorkban 1965. december 21-én kelt szerződés kihirdetéséről.

[11] *Case concerning the Application of the International Convention on the Prohibition of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)*, Preliminary objections, Judgment of 1 April 2011, I.C.J. Reports, 2011, para. 122–131.

[12] *Case concerning the Application of the International Convention on the Prohibition of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)* (11. j.) para. 159.

[13] *Case concerning the Application of the International Convention on the Prohibition of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)* (11. j.) Joint dissenting opinion of President Owada, Judges Simma, Abraham and Donoghue and Judge ad hoc Gaja.

[14] NAGY Károly: *Nemzetközi jog*, Budapest, Püski, 1999, 579–580.

[15] Ian BROWNLIE: „The Peaceful Settlement of Disputes” *Chinese Journal of International Law* 2009/8/2, 270–271.

[16] Az 1967. évi hatnapos háborút követően például Izrael, Egyiptom és Jordánia kétoldalú megállapodásokban pusztán a tűzszünethez szükséges feltételeket rögzítették, anélkül, hogy máig húzódoó vitájukat teljes mértékben és véglegesen rendezték volna.

[17] 1907. évi I. hágai egyezmény, 3. cikk. Erről bővebben, valamint a jószolgálat előnyeiről és hátrányairól lásd SZALAI Anikó: „Egy békés nemzetközi vita-elintézési mód: a jószolgálat” *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 2007, 285–316.

[18] KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris, 2016, 579.

[19] William SLOMANSON: *Fundamental Perspectives on International Law*, Boston, Wadsworth, 2011⁷, 392.

[20] *A more secure world: our shared responsibility. Report of the Secretary General's High Level Panel on*

Threats, Challenges and Change, 37.

[21] Karen A. FESTE: „Negotiating with Terrorists: The U.S.-Iran Hostage Crisis” *The 18th Annual Conference of the International Association for Conflict Management* 2005.

[22] *Case concerning the Beagle Channel (Argentina v. Chile)*, Arbitral Award of 2006, Reports of International Arbitral Awards, Vol. XXI, 2006, 55.

[23] SLOMANSON (19. j.) 392.

[24] A hazai szintén közismert ténymegállapítás zajlott a 2000-es tiszai ciánszennyezés ügyében. Mivel a román fél vitatta a magyar fél által végzett kárfelmérést, az eset körülményeinek tisztázására hoztak létre egy vizsgálóbizottságot az Európai Unió, a World Wildlife Fund, valamint a magyar és román szakértők részvételével. KOVÁCS (18. j.) 581, 741–743.

[25] KOVÁCS (18. j.) 580.

[26] 1907. évi I. hágai egyezmény, 9–36.cikk.

[27] 1977. évi I. genfi kiegészítő jegyzőkönyv, 90. cikk. Kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt jegyzőkönyv kihirdetéséről.

[28] *The International Humanitarian Fact-Finding Commission at 25 – Reflecting on Our History and Moving Forward*, Bern, April 2016.

[29] John MERRILLS: „The Means of Dispute Settlement” in Malcolm EVANS (szerk.): *International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 541.

[30] John MERRILLS: *International Dispute Settlement*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, 79–82, Ian BROWNLIE: „The Peaceful Settlement of International Disputes” *Chinese Journal of International Law* 2009/8/2, 272.

[31] *The Covenant of the League of Nations*, Paris, 28 April 1919, 11–17.

[32] *General Act for the Pacific Settlement of International Disputes*, Treaty Series No. 32 (1931), Geneva, 26 September 1928.

[33] SLOMANSON (19. j.) 392.

[34] *Manila Declaration on the Peaceful Settlement of Disputes between States*, G.A. Res. 37/10, 68th plenary mtg., U.N. Doc. A/RES/37/10 (1982).

[35] *Charter of the United Nations*, San Francisco, 26 June 1945, 33–38.

[36] Például a Közgyűlés palesztin mandátumos területek felosztásáról hozott 1947. évi 181. (II.) számú határozatának kötelező erejét Izrael sosem ismerte el. KOVÁCS (18. j.) 583–584.

[37] S.C. Res. 687, 2981st mtg., 8 April 1991, U.N. Doc. S/RES/687 (1991).

[38] Ian BROWNLIE: „The Peaceful Settlement of International Disputes in Practice” *International Law Review* 1995/7, 271.

[39] Steven R. RATNER: „Image and Reality in the UN’s Peaceful Settlement of Disputes” *European Journal of International Law* 1995/6, 430.

[40] *Declaration on Fact-finding by the United Nations in the Field of the Maintenance of International Peace and Security*, G.A. Res. 46/59, 67th plenary mtg., U.N. Doc. A/RES/46/59 (1991).

[41] *United Nations Model Rules for the Conciliation of Disputes between States*, G.A. Res. 50/50, 87th plenary mtg., U.N. Doc. A/RES/50/50 (1995).

[42] Malcolm N. SHAW: *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 1026–1032.

[43] European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, Strasbourg, 29 April 1957.

[44] Rosalyn HIGGINS: „Peaceful Settlement of Disputes” *American Journal of International Law* 1995/89, 294.